

Występowanie i ochrona kani czarnej *Milvus migrans* w zachodniej Wielkopolsce

Grzegorz Maciorowski

Abstrakt. Prowadzone w latach 1993-2017 badania wykazały, że zachodnia część Wielkopolski jest jedną z głównych krajowych ostoi kani czarnej *Milvus migrans*. Wielkość populacji w tej części regionu oceniono na minimum 72-77 par gniazdowych. Liczebność gatunku w okresie ostatnich 20 lat nie uległa istotnym zmianom. Wyraźne zmiany zaszły jedynie w rozmieszczeniu stanowisk lęgowych. Prawdopodobnie wynikają one głównie ze wzrastającej presji ze strony człowieka w sąsiedztwie różnego rodzaju wód oraz drastycznego wzrostu populacji bielika *Haliaeetus albicilla* i jego negatywnego wpływu na gniazdujące w najbliższej okolicy kanie (presja terytorialna i drapieżnicza). W wyniku tego następuje opuszczanie najbardziej dogodnych starych drzewostanów położonych na obszarach nadleśnictw, a liczba utworzonych wokół gniazd kani stref ochronnych systematycznie maleje.

Słowa kluczowe: kania czarna *Milvus migrans*, występowanie, liczebność, ochrona strefowa, zachodnia Wielkopolska

Abstract. The occurrence and conservation of the Black kite *Milvus migrans* in western Wielkopolska. The research was conducted in 1993-2017 and has shown that the western part of the Wielkopolska region is one of the main national refuges of the Black kite *Milvus migrans*. Population size of the Black kite in this region was estimated at minimum 72-77 nesting pairs and has not been changed significantly over the last 20 years. Significant changes have occurred only in the distribution of the breeding places, mainly due to increasing human pressure near different types of water reservoirs and the significant increase of the White-tailed eagle *Haliaeetus albicilla* population and its negative impact on the nesting kites (territorial and predatory pressure). Due to the Black kite abandons the most suitable parts of old forests within forest inspectorates and moreover the number of protection zones established around the nests decreases continuously.

Keywords: The Black kite *Milvus migrans*, occurrence, numbers, zone protection, western Wielkopolska

Wstęp

Kania czarna uważana jest za najpospolitszego ptaka szponiastego świata. Cztery podgatunki zasiedlają rozległe tereny Europy, Azji, Afryki, Australii i Nowej Gwinei. W Euro-

pie gniazduje nominatywny podgatunek *Milvus migrans migrans*. Liczebność europejskiej populacji (bez terenów byłego Związku Radzieckiego, skąd brak jest danych ilościowych) szacuje się na około 38 000 par (Mebs 1998) skupiających się przede wszystkim w południowo-zachodniej części kontynentu. W poszczególnych krajach kształtuje się następująco: Hiszpania około 25 000 par, Francja 7000, Niemcy 2100, Włochy i Portugalia 1000, Szwajcaria 1000, państwa półwyspu Bałkańskiego około 300, Węgry 160, Austria 70, Słowacja 50, kraje Beneluksu 17-21. Na wielu obszarach kontynentu notuje się jego spadek (Bijlsma 1997). W Polsce liczebność kani czarnej na przełomie XX i XXI wieku nie przekraczała 300-400 par (Adamski 2007, Tomiałojć, Stawarczyk 2003). Populacja zasiedla głównie zachodnią część kraju oraz pas pojezierzy w północnej jego części (Adamski 1992, 1994, 2007, Tomiałojć, Stawarczyk 2003). Dane o występowaniu, liczebności i trendach populacyjnych tego bardzo nieregularnie rozmieszczonego gatunku są bardzo fragmentaryczne, a liczba stosunkowo niewielkich powierzchni, na których był badany, bardzo ograniczona.

Kania czarna w tej części kontynentu niemal zawsze zależy od obfitości pokarmu w różnego rodzaju zbiornikach i ciekach wodnych oraz okolicznych terenach uprawnych o niskiej strukturze roślinności (Adamski 1992, Lontkowski, Maciorowski 2015, Makatsch 1972, Meyburg 1967, 1970, Ortlieb 1998, Sermet 1980). Najczęściej wykorzystuje do zakładania gniazd fragmenty starodrzewów położone w pobliżu wód. Ich ochrona jest jednym z najważniejszych warunków zachowania populacji – wpływa na zapewnienie spokoju podczas odbywania lęgów i utrzymanie wskaźników rozrodu na odpowiednio wysokim poziomie.

Fot. 1. Stare drzewostany w sąsiedztwie zbiorników wodnych to typowe miejsce gniazdowania kani czarnej
Photo 1. Old forests near water reservoirs are the typical nesting sites of the Black kite

Material i metody

Prace nad poznaniem rozmieszczenia i liczebności gatunku w zachodniej części Wielkopolski zapoczątkowano w 1994 roku (obszar Nadleśnictwa Karwin). Na wybranych powierzchniach, gdzie podjęto próbę oceny liczebności populacji oraz badania biologii i prace nad ochroną stanowisk, prowadzono je w latach 1996-2001 oraz 2012-2017. Dodatkowo kontrolę części rewirów przeprowadzono w latach 2002-2009. Badaniami objęto następujące obszary:

- Pojezierze Sierakowsko-Międzychodzkie (PSM) – 825,6 km²,
- Zlewnia rzeki Mogilnicy (ZM) – 592,0 km²,
- teren nadleśnictw Czerwonak, Karwin, Łopuchówko, Wronki, Grodzisk, Oborniki, część nadleśnictw Babki i Konstantynowo położona w dolinie Warty.

Łącznie monitoringiem objęto obszar ponad 2300 km². Ocena liczebności ptaki drapieżne kryteria uznawania terytorium lęgowego za zajęte (Król 1985). Przedstawiona w pracy liczebność gatunku jest sumą zajętych lub przypuszczalnie zajętych terytoriów (rewirów) lęgowych. Za zajęte terytorium lęgowe uznawano te, w których stwierdzono: nowe lub dobudowane gniazdo, obserwowano młode ptaki tuż po opuszczeniu gniazda lub parę. Za przypuszczalnie zajęte terytorium uznano te, w których znaleziono gniazdo bez wyraźnych oznak zajęcia w pobliżu, którego stwierdzono dwa ptaki lub obserwowano 1 ptaka, którego zachowanie wyraźnie wskazywało na zajmowanie terytorium.

Wyniki

Liczebność i rozmieszczenie

Pojezierze Sierakowsko-Międzychodzkie

Nieliczny gatunek lęgowy. Liczebność populacji zasiedlającej PSM oceniona została w latach 1995-2001 na 35-39 par lęgowych, w drugim okresie (2012-2017) na 37-41 par. Występująca tu populacja jest stabilna a liczba par lęgowych niemal niezmienna w ponad 20-letnim okresie badań. Szczególnie duża koncentracja występowała w pasie doliny Warty na odcinku Krobielewko – Jezioro Pożarowskie oraz w pasie jezior i stawów na odcinku Jezioro Winnogórskie – Jezioro Białokoskie, gdzie w pierwszym okresie gniazdowało łącznie 34-38 par kań. Na pozostałym obszarze ponad 300 km² stwierdzono tylko 1 terytorialną parę. Średnie zagęszczenie w pierwszym okresie badań wynosiło 4,4 pary/100 km² (w części zachodniej osiągało poziom 6,9 pary/100 km²).

Gatunek ten charakteryzował się tendencją do tworzenia skupisk w najbardziej sprzyjających biotopach. W 1997 roku zlokalizowano kolonię gniazdową składającą się z trzech par kań czarnych i jednej pary kań rudych *Milvus milvus*, w 1999 roku do kolonii tej dołączyła kolejna para kań czarnych. Odległość między poszczególnymi gniazdami w kolonii nie przekraczała 100 metrów.

W drugim okresie rozmieszczenie stanowisk uległo znacznym zmianom. Miejsce gniazdowania zmieniło większość par. Zmiany drzewostanów lęgowych wynikały najczęściej

z pojawienia się w najbliższej okolicy (do 2 km) stanowisk gniazdowych bielika. Bardzo silny wzrost liczebności bielika – z 3 par w roku 1995, 11 w 1998 (G. Maciorowski dane niepub.) do 21-22 w latach 2014-2017 (T. Mizera – inf. ustna) i związana z tym wzrastająca presja terytorialna i drapieżnicza (także ze strony zwiększającej się liczby ptaków młodocianych) skutkowałą opuszczaniem przez kanie starych drzewostanów w bezpośrednim sąsiedztwie stawów i jezior. Duży wpływ miała też niewątpliwie ciągle rozrastająca się infrastruktura budowlana oraz ciągle rosnąca presja turystyczna i wędkarska na stanowiska położone bezpośrednio przy zbiornikach wodnych (niepokojenie ptaków). Kanie znacznie częściej zajmowały suboptymalne obszary (często dużo młodsze drzewostany a nawet niewielkie zadrzewienia i grupy drzew) w dolinie Warty i tereny śródpolne w znacznym oddaleniu od wody i miejsc gniazdowania lub stałego przebywania bielików. Kilkakrotnie tworzyły luźne kolonie wraz z pojedynczymi parami kani rudej. Niemal zawsze unikały sąsiedztwa bielika. Tylko w jednym przypadku bielik gniazdował w odległości mniejszej niż 1 km nie czyniąc szkody w kolonii lęgowej.

Zlewnia rzeki Mogilnicy

Bardzo nieliczny gatunek lęgowy. Cechuje się bardzo niską liczebnością spowodowaną brakiem terenów żerowiskowych. Na całym badanym obszarze w pierwszym okresie gniazdowało maksimum 3, w drugim 4-5 par.

Puszcza Notecka

Nadleśnictwo Karwin (NW część Puszczy Nadnoteckiej, 230 km²): nieliczny gatunek lęgowy. W roku 1994 liczebność oceniono na 12 par lęgowych, a jego zagęszczenie wyniosło 5,2 pary/100 km² (nie przeprowadzono oceny liczebności w drugim okresie). Najliczniej gatunek ten występował w rejonie dużych jezior pojezierza tj.: Solecko i Góstomie. Zlokalizowano jedną kolonię lęgową złożoną z 4 par.

Nadleśnictwa Konstantynowo i Babki (część obejmująca dolinę rzeki Warty, 57,5 km²) – nieliczny gatunek lęgowy. W pierwszym okresie w tej części Nadleśnictwa Konstantynowo gnieździło się 7 par, a na bezpośrednio stykającej się nadwarciańskiej części Nadleśnictwa Babki stwierdzono tylko 1 parę. W drugim okresie badań w Nadleśnictwie Konstantynowo gniazdowały zaledwie 1-2 pary kań czarnych, a liczba par lęgowych na obszarze Nadleśnictwa Babki wzrosła do 5. Przyczyną zmiany miejsca gniazdowania większości par z Nadleśnictwa Konstantynowo było najprawdopodobniej zagnieżdzenie się bielika w bezpośrednim sąsiedztwie kolonii kań. Ptaki przeniosły się w odleglejsze drzewostany po drugiej stronie rzeki (obszar Nadleśnictwa Babki). Sumaryczna liczba par lęgowych w tej części doliny nie uległa istotnym zmianom.

Fot. 2. Gniazdo kani czarnej *Milvus migrans* z młodymi (Nadleśnictwo Babki, 26.06.2016)
Photo 2. The nest of the Black kite *Milvus migrans* with nestlings (Babki Forest District, 26.06.2016)

W latach 1995-2001 prowadzono poszerzone badania ilościowe kani czarnej na terenach nadleśnictw przyległych do powierzchni próbnych – Pojezierza Sierakowsko-Międzychodzkiego i Zlewni Mogilnicy. Liczba wykrytych par lęgowych kształtowała się następująco:

- Nadleśnictwo Konstantynowo – 4 pary (poza doliną Warty),
- Nadleśnictwo Wronki – 2 pary (poza PSM),
- Nadleśnictwo Oborniki – 1-2 pary,
- Nadleśnictwo Łopuchówko – minimum 4 pary,
- Nadleśnictwo Czerwonak – 2 pary,
- Nadleśnictwo Międzychód – 1 para (poza PSM).

Łączna liczebność w pierwszym okresie na wszystkich badanych powierzchniach zachodniej Wielkopolski wyniosła 72-77 par lęgowych (w tym 35-39 na obszarze PSM, 3 na terenie ZM i 8 w nadwarciańskiej części Nadleśnictw Konstantynowo i Babki). Liczebność oceniona na podstawie badań porównawczych z lat 2012-2017 na wymienionych powyżej trzech powierzchniach wyniosła odpowiednio: 37-41, 4-5 i 6-7 par lęgowych i wskazuje na stabilność populacji w tej części regionu.

Na stabilność populacji pozytywny wpływ ma osiągany przez ptaki wysoki sukces lęgowy. Przykładowo na obszarze PSM średnia wieloletnia tego wskaźnika dla lat 1995-1999 wyniosła 69,5% (od 56 do 89%, n=95).

Ochrona strefowa

W latach 1995-2000 w 8 nadleśnictwach utworzono aż 54 strefy ochronne wokół gniazdek kani czarnej. Liczba tych stref będzie maleć z uwagi na zmianę rozmieszczenia populacji (opuszczanie starych drzewostanów w pobliżu zbiorników wodnych chronionych przez nadleśnictwa – prawdopodobnie głównie w wyniku presji ze strony bielika oraz coraz większej presji ze strony człowieka). Ptaki coraz częściej zasiedlają suboptymalne siedliska o bardzo różnej strukturze własności (dużo większy niż w pierwszym okresie udział lasów i zadrzewień prywatnych). Częściej zajmują nadrzeczne łągi z małymi zadrzewieniami, grupami drzew, aleje śródłukowe, a nawet pojedyncze drzewa. Przykładowo w wiodącym Nadleśnictwie Sieraków, które w pierwszym okresie utworzyło aż 26 takich stref (głównie w drzewostanach V-VIII klasy wieku) obecnie liczba ta spadła do zaledwie 14 (dane niepubl. RDLP w Poznaniu), a w Nadleśnictwie Konstantynowo, gdzie pierwotnie utworzono 5, do chwili obecnej nie przetrwała żadna. Zmniejszanie się powierzchni chronionych starych drzewostanów wpływa negatywnie na szereg rzadkich gatunków preferujących takie biotopy.

Dyskusja

Zachodnia Wielkopolska jest jedną z głównych ostoi kani czarnej w kraju (72-77 par). Gniazduje tu prawdopodobnie około 20% populacji. Na uwagę zasługuje teren Pojezierza Sierakowsko-Międzychodzkiego, gdzie stwierdzono występowanie 35-39 par w latach 1995-2001 i 37-41 par w latach 2012-2017. To jedno z największych ugrupowań gatunku w Polsce. Przykładowo na innych dotychczas badanych powierzchniach liczebność ta wynosiła: na całym Śląsku – 60-70 par (Adamski i in. 1999), w północno-wschodniej Polsce – 45-60 par – największe skupisko 15-20 par w Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej (Gromadzki i in. 1994). Na Ziemi Lubuskiej w latach 1980. liczebność oceniano na 24 stanowiska lęgowe (Jermaczek i in. 1995). Na Pomorzu liczebność szacuje się na 55-75 par (Adamski i in. 1999, Gromadzki i in. 1994, Górski 1982, Ćwikliński, Plata 1995). Na pozostałych obszarach kraju jest gatunkiem bardzo rzadkim – w Małopolsce i na Lubelszczyźnie (Walasz, Mielcarek 1992, Hordowski i Kunysz 1991) występuje po około 10-20 par a na Nizinie Północnopodlaskiej zaledwie 3-5 par (Pugacewicz 1997).

Wykazane w pracy zagęszczenia 4,4-6,9 par/100 km² mieszczą się w przedziale zagęszczeń 0,1-2,0 par/10 km² podawanych dla tej części kontynentu (Rutschke 1983, Gedeon i Stubbe 1991, 1992). Poza granicami naszego kraju gatunek ten może występować w znacznie wyższych zagęszczeniach np.: nad szwajcarską rzeką Reuß – 4,8 par/10 km² (Fusch 1980) czy w okolicach Halle 8,0-13,0 par/10 km² (Gedeon, Stubbe 1991, 1992). Wykazywana w pracy tendencja do tworzenia kolonii jest jedynym dotychczas wykazywanym przypadkiem w kraju. Jednak taki sposób gniazdowania jest w południowej Europie powszechnie spotykany. Gniazdują tak ptaki w Hiszpanii i Francji, Włoszech czy Szwajcarii. Przy ujściu Rodanu do Jeziora Genewskiego na powierzchni 23 km² stwierdzono gniazdowanie aż 140 par (Glutz i inni 1971), koło Darmstadt nad Renem 49 par na 23,8 km² (Meyburg 1969) czy w lesie lęgowym nad Soławą 15-17 par na 2,3 km² (Glutz i in. 1971). Tendencję taką podkreślają również inni autorzy (Cramp, Simons 1980, Makatsch 1972).

Zaznaczona w pracy preferencja do gniazdowania w pobliżu wód, które są dla kań czarnych kluczowym źródłem zdobywania pokarmu jest zgodna z przykładami spotykanymi w literaturze (Glutz i in. 1971, Mebs 1998, Hagemeyer, Blair 1997). Wykazywane w pracy przypadki gniazdowania w znacznej odległości od wody nie są odosobnione. W literaturze spotyka się również informacje na ten temat. Tego rodzaju sytuacje spotykano m.in. we wschodniej Słowacji (Meyburg, Švehlik 1970) czy w Niemczech (Stubbe 1961). Są to jednak przypadki bardzo rzadkie i wiążą się z obfitością innego niż ryby rodzaju pokarmu np. grzyoni. Podobnie jak w Wielkopolsce inne europejskie populacje preferują przede wszystkim wody. Tendencję taką wykazują również ptaki lęgowe na Śląsku (Adamski 1992), gdzie większość par skupia się wokół dużych rzek.

Podziękowania

Za nieocenioną pomoc w prowadzonych badaniach dziękuję następującym kolegom: Paweł Baranowski, Andrzej Batycki, Michał Białek, Jarosław Gutowicz, Dariusz Kujawa, Marek Loritz, Marek Ilków, Michał Jankowski, Antoni Kasprzak, Zbigniew Kwieciński, Paweł Mizera, Tadeusz Mizera, Jakub Próchniewicz, Tomasz Statuch, Rafał Śniegocki, Piotr Zduniak. Publikacja powstała dzięki finansowemu wsparciu Narodowego Centrum Nauki w ramach projektu badawczego nr UMO-2012/05/B/NZ9/03438, pt.: „Wpływ warunków środowiskowych na stan i kondycję populacji kani rudej *Milvus milvus*”.

Literatura

- Adamski A. 1992. Wybrane aspekty ekologii rozrodu kani czarnej *Milvus migrans* Bodd. 1783 w dolinie Odry na Śląsku. Praca magisterska. Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Przyrodniczych.
- Adamski A. 1994. Sytuacja kani rdzawej i kani czarnej na Śląsku. Biuletyn KOO 6: 18-20.
- Adamski A. 2007. Kania czarna *Milvus migrans*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Bijlsma R. 1997. Black Kite *Milvus migrans*. W: Hagemeyer W.J.M., Blair M.J. (eds.). The EBCC atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London: 132-133.
- Cramp S., Simmons K.E.L. (eds). 1980. The Birds of the Western Palearctic. Vol. II. Oxford University Press.
- Ćwikliński W., Plata W. 1995. Kania ruda *Milvus milvus* oraz kania czarna *Milvus migrans* w województwie bydgoskim. Komitet Ochrony Orłów. Biuletyn nr 7.
- Fusch E. 1980. Greifvogel bestandesaufnahmen im aarguischen Reßtal Der Ornithologische Beobachter 77: 73-78.
- Gedeon K., Stubbe M. 1991. Jahresbericht 1990 zum Monitoring Greifvögel und Eulen Europas. – Jahresber. Monitoring Greifvögel Eulen Europas 3.
- Gedeon K., Stubbe M. 1992. Jahresbericht 1991 zum Monitoring Greifvögel und Eulen Europas. – Jahresber. Monitoring Greifvögel Eulen Europas 4: 1-53.

- Glutz von Blotzheim U. N., Bauer K. M., Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Frankfurt am Main.
- Gromadzki M., Dyrce A., Głowaciński Z., Wieloch M. (red.). 1994. Ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk.
- Górski W. 1982. Awifauna łęgowa w dolinach i pradolinach rzek Pomorza Pomorskiego. Acta zool. cracov. 26, 3: 95-147.
- Hagemeier W.J.M., Blair M.J. (eds.). 1997. The EBCC atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London.
- Hordowski J., Kunysz P. 1991. Ptaki ziemi przemyskiej. Not. Orn. 32: 5-90.
- Jermaczek A., Czwalga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin.
- Król W. 1985. Breeding density of diurnal raptors in the neighbourhood of Susz (Hawa Lakeland, Poland) in the years 1977-79. Acta Orn. 21, 2: 93-114.
- Lonkowski J., Maciorowski G. 2015. Kania czarna *Milvus migrans*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.). Monitoring ptaków legowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa, s. 444-448.
- Makatsch W. 1972. Der Schwarze Milan. Neue Brehm – Bücherei, Band 100, 2. Aufl.- A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Meyburg B.-U. 1967. Beobachtungen zur Brutbiologie des Schwarzen Milans (*Milvus migrans*). Vogelwelt 88: 70-85.
- Meyburg B.-U. 1969. Die Besiedlung des Naturschutzgebietes Kückkopf-Knoblochsau mit Greifvögeln im Jahre 1967. Orn. Mitt. 21: 221-230.
- Meyburg B. U., Švehlik J. 1970. Zur Ökologien Ernährung des Schwarzmilans in der Ost-slovakiei. Orn. Mitt. 22: 142-143.
- Ortlieb R. 1998. Der Schwarzmilan. Die Neue Brehm – Bücherei Bd. 100. Westarp Wissenschaften. Hohenwarsleben.
- Pugacewicz E. 1997. Ochrona gniazd rzadkich ptaków leśnych na północnym Podlasiu w latach 1984-1994. Chrońmy Przyr. Ojcz. 53, 2: 35-46.
- Rutschke E. 1983. Die Vogelwelt Brandenburgs. VEB Gustav Fisher Verlag Jena. ss. 385.
- Sermet E. 1980. Schwarzmilan *Milvus migrans*. W: Schifferli A., Geroudet P., Winkler R. (eds) Verbeitungsatlas der Brutvögel der Schweiz. Schweizerische Vogelwarte, Sempach: 88-89.
- Stubbe C. 1961. Die Besiedlungsdichte eines abgeschlossenen Waldgebietes (Hakel) mit Greifvögeln im Jahre 1957. Beitr. z. Vogelk. 7: 157-224.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Pro Natura, Wrocław.
- Walasz K., Mielczarek P. (red.). 1992. Atlas ptaków łęgowych Małopolski 1985-1991. Biologia Silesiae, Wrocław.

Grzegorz Maciorowski

Zakład Zoologii, Instytut Zoologii,
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
gmaqlanga@gmail.com